

Çeviriyazı:

Osmanlı Erken Moderni (Ottoman Early Modern)*

Ali Yaycıoğlu**

Çeviri: Özgün Kabacaoğlu***

orcid/0000-0002-3665-2903

Bir süredir Osmanlı araştırmalarında “küresel dönüşüm”den¹ geçiyor olduğumuzu söylemek yanlış olmaz. Nitekim tarihçiler artan bir şekilde, Osmanlı deneyimini dünya tarihi bağlamında, dünyanın diğer bölgelerindeki gelişmelerle bağlantılı ve karşılaştırmalı bir şekilde konumlandırma eğilimindedir. Benzer biçimde bazı Osmanlı tarihçileri de Osmanlı’yı yalnızca kendi gerçeklik ve anlamları vasıtasıyla açıklanabilen, dünyadan izole bir imparatorluk olarak algılayan bir tarihsel yaklaşımı takip etmekten ziyade, Osmanlı deneyimini büyük ölçekli (örneğin; küresel, Afro-Avrasya, Avrupa, Akdeniz, Hint Okyanusu) hareketler, dönüşümler ve olaylarla ilişkilendirmeye giderek daha fazla ilgi göstermektedir. “Erken modern” kavramı da Osmanlı “küresel dönüşümü”nü kolaylaştıran kilit bir kavram haline gelmiş görünmektedir. Nitekim bu kavram Osmanlı Dünyası araştırmacılarına, küresel ölçekte artarak (ve asimetrik) gelişen ilişkilerin yaşandığı 15 ile 19. yy’lar arasındaki dönemde mevcut olan Osmanlı realitesinin, dünyanın diğer bölgeleriyle, özellikle de Avrupa’daki yapısal değişimlerle senkronize bir şekilde incelenmesine yardım etmektedir. Ancak hem

* Orijinal Makale: Ottoman Early Modern, Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association, Vol. 7, No. 1, Chasing the Ottoman Early Modern (Autumn 2020), s. 70-73.

** Prof. Dr, Stanford Üniversitesi Tarih Bölümü, ayayciog@stanford.edu

*** Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Orcid No, 0000-0002-3665-2903. ozgunkabacaoğlu@gmail.com

¹ Çevirmenin Notu (Ç.n.): Yazının orijinal metninde yazar, “global turn” öbeğini bir terim-kavram olarak kullanıyor. Bu çeviride bu terim, “küresel dönüşüm” olarak çevrilmiştir. Benzer biçimde aşağıda geçecek olan “early modern turn” de “erken modern dönüşüm” olarak çeviriye dahil edilmiştir. Küresel dönüşüm kavramı ise sosyal bilim araştırmalarında küresel değişimlerin ve mevzuların, yerel dinamiklerle birlikte nasıl ele alınacağını ya da ele alınamayacağını inceleme, bu konular üzerine araştırmalar yapma eğilimi-araştırma programı anlamına gelmektedir.

“küresel” hem de “erken modern” dönüşüm perspektifi, dikkate almamız ve sorunsallaştırmamız gereken belli sınırlılık ve sorunları beraberinde getirmektedir.

Erken modern kavramı ilk olarak 1960 ve 70'lerde Britanyalı ve Kuzey Amerikalı tarihçiler tarafından ortaya atılmıştır. Bu tarihçiler, tarihin odağını ulusal tarih anlatıları, seçkinler ve yüksek kültür tarihinden, toplum, iktisadî ve siyasî düzen, kültürel hayat, teknolojik gelişim ve çevre nezdinde kabaca 1450-1800 yılları arasında yaşanan uzun dönem (longue durée) yapısal dönüşümlerine doğru yönlendirmeye çalışmışlardır (Scott, 2015). Bu uzun dönem ise insan-doğa ilişkilerinde olduğu gibi insan deneyiminin de benzeri görülmemiş radikal değişimlere uğradığı kabaca 19 ve 20. yüzyıla tekabül eden, "modern" (acaba orta ya da geç modern mi demeli?) veya yakın çağın (başka bir deyişle, “bizim” zamanımızın ya da çağdaş zamanın) öncülü olan bir zaman dilimidir. Nitekim bizim şu an yaşadığımız zaman dilimi de teknoloji, bilgi, iktisadî ve siyasî kurumlar, insan-doğa ilişkileri ile sanat ve tarihin anlamında yaşanan bu radikal değişimlerle şekillenmiştir. Erken modern terimi ise “Büyük Sıçrama”² Çağı da denilen “bizim zamanımızdaki” bu radikal değişimlerin diğer kronolojik zaman dilimlerinden ayırtılarak tek başına kendi zamansal çerçevesi dahilinde anlaşılamayacağını ima eder. Aksine bu radikal değişimler, çok daha önce başlamış olan, daha büyük bir dönüşümün parçası olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle daha derin yapısal dönüşümleri değerlendirebilmek için moderniteyi son iki yüzyılın radikalliği içinde değil, daha geniş bir zaman dilimi içinde düşünmek gereklidir. Böylelikle birçok yönden, “erken modern”, şimdiki zamanın merkeziliğine meydan okumakta ve “bizi” (modernleri veya şu andaki post-modernleri) daha derin, geniş ve uzun bir bağlama oturtmaktadır.

Bu maksatla, gündemdeki küresel erken modern fikrini paylaşan muhtelif tarihçiler, dünyanın farklı yerlerini konu alarak yankı uyandıran çeşitli çalışmalara katılmışlardır. Bu çalışmalar; demografik, politik, kurumsal ve kültürel yapıyı kökten değiştirmek için etkili mekanizmalara sahip, bölgesel bir organizasyon olarak devletin inşa süreçleri; emperyal ve kolonyal yayılmacılığın yeni biçimleri, bu yayılmalarla birlikte gelişen farklı bilgi tasarımları ve emperyal ya da kolonyal konsolidasyonlara karşı gelişmiş farklı direniş biçimleri; aralarında giderek kuvvetlenen karşılıklı bir etkileşimin bulunduğu endüstriyel gelişmeler ve bilimsel kültürlerin biçimlenişi; insanların, malların, yaşam tarzlarının ve fikirlerin hareketliliğini körükleyen, artan küresel bağlantılar; mekan ve zaman hakkında yeni bir kavrayış-ortak bir zaman diliminde dünyanın birbiriyle bağlantılı olduğuna dair farkındalık; “büyü bozumları”nın farklı şekilleriyle beraber doğaya, yaşama ve ölüme ilişkin yeni anlamların ortaya çıkışı konularıyla alakalı olmuştur.

Bu minvalde de birçok açıdan, “erken modern” kavramı bize ulus, kıta ve medeniyet sınırlarının ötesinde şekillenen bu sorunları kavrayabilecek bir zemin sağlar. Nitekim Osmanlı tarihi, tarih bölümleri ve akademik dergilerde, bilhassa

² Ç.n.: Orijinal metinde “great acceleration” olarak geçmektedir.

Anglo-Amerikan akademisinde kabul edilen ve takdir edilen bir alan haline geldiğinden beri, Osmanlı tarihçileri bu tür karşılaştırmalı ve bağlantılı sorunlar üzerine farklı alanlardaki meslektaşlarıyla diyaloga girmeye başlamıştır. Avrupa'daki bazı Osmanlı tarihçileri de Avrupa Birliği tarafından finanse edilen, büyük bütçeli erken modern Avrupa ya da erken modern dünya projelerinin bir parçası olmuştur. Erken 21. yüzyılda da küresel erken modern yaklaşımı, tarihçiler için evrensel bilgi tasarımına dayalı bir diyalogu mümkün kılan, bir tür “ortak program” halini almıştır. Buradan hareketle küresel erken modern, daha uzun ve global bir zaman-mekân vasıtasıyla, dünya üzerindeki farklı farklı insan gruplarının mekânsal ve zamansal tecrübelerini hem birbirleriyle hem de aslında bizim de içinde yaşadığımız bu dönemdeki deneyimlerimizle ilişkilendirmiştir.

Ancak, “erken modern”i küresel tarih için kronolojik ve mekânsal bir yönerge olarak kullanırken içerdiği önemli riskler karşısında tetikte olmamız gerekir. Bu riskler; tarih kaynaklarına “erken modern” kavramıyla bağlantılı sorularla yaklaşmak, bizi tarihi teleolojik bir yörüngede görmeye iter mi, yani, tarihi, moderniteye doğru kaçınılmaz bir evrim olarak algılamamıza mı sebep olur? “Erken modern” terimi, modernliği tarihsel düşünüşümüze tek mümkün yol olarak mı dayatır? “Erken modern” bakış açısı, modernite şemasında öne çıkarılmayan ya da bir dönem doğmuş, sonra kaybolmuş -veya unutulmuş- kurumları, sosyal olguları, düşünce biçimlerini ve her türlü olasılığı hakkında kavramamızı engeller mi? “Erken modern”, bizi, modern ile ilintili gündemlerimiz yüzünden, bu olasılıkları yanlış anlamaya iter mi? Bu bakış açısı, belirli bir makropsi veya mikropsinin yanı sıra, bir teleoloji veya kesinlik biçimine neden oluyorsa, bu tuzakları nasıl atlatabiliriz? Bir başka soru grubu ise “erken modern” zamanın bütüncül doğası hakkında olacaktır. Buna göre 15 ve 19. yüzyıllar arasındaki zamansal bir birim olarak ele alınan “erken modern”, bu dönemde yaşanan belirli deneyim, olaylar, aktörler ve zaman dilimleri için geçerli olamayacak bir birleşik zaman anlayışı mı dayatır? Farklı tarihsel fenomenlerin farklı zaman aralıklarıyla ele alınması gerektiğinde, bu birleşik “erken modern” zaman dilimi, farklı zamansal süreklilikleri, başlangıçları ve sonlarını hafife alabilir. İkinci olarak, belirli bir tarihsel çerçevenin (yani, tabii ki, Avrupa'nın!) belirli parametrelerini dayatmayan, tüm dünyada geçerli bir erken modernin, küresel bir fenomen olarak kabul edilip edilemeyeceğini de sürekli sorgulamamız gerekir. Nitekim farklı tarihsel yörüngelerin, iç dinamiklerin ve bunların anlamlarının tam olarak değerlendirilebileceği küresel ölçekte bir senkronizasyon mümkün müdür? Bu senkronizasyon problemini aşmanın yolu ise çoklu “moderniteler” kabulü ile modernizasyonda çoğulculuğu kabul etmekten mi geçmektedir (ama yine de neden modernlikler)?³

Elbette herhangi bir tarihsel dönemlendirme ve insan deneyimiyle alakalı küresel bir çerçeve oluşturmaya yönelik her girişim, bu tür sorularla karşı karşıya kalacaktır. Ancak bu durum, evrenselcilik ve tikelcilik ile zamanımız ve geçmişin

---

³ Ç.n.: Başka bir ifadeyle, neden illaki modernizmin, modern olanın aranması gerektiği de sorgulanmalıdır.

katmanları arasındaki felsefi bir ikilemdir. Nitekim tarih bilimi de sürekli bir entelektüel mücadele ve müzakeredir. Birçok açıdan da kronoloji ve zaman aralıklarının nasıl tanımlanacağına dair düzenli ve sürekli bir uğraşı, bir siyasettir. Nihayetinde de bugün hala tarihi tam olarak küresel insan deneyimi açısından düşünmekten çok uzağız ve muhtemelen bunu asla başaramayacağız. Belki de Ernesto Laclau'nun (2007: 26) da dediği gibi; "evrensel, herhangi bir zaman içinde baskın hale gelen tekil bir yapıdan başka bir şey değildir". Fakat buna rağmen evrensel bir bilgi projesinin, egemen olmayan bir evrenselin olasılığını da düşünmeye devam etmeliyiz. Nitekim "erken modern" kavramı da kendi kusurları, maliyetleri ve sınırlılıkları bir yana, bu evrensel düşünme hedefi için bir öneridir. Günümüzde Francis Fukuyama'nın yakın zamanda kabul ettiği gibi, aynı zamanda tarihin "iyi bir sonu" anlamına da gelen post-modern zamanlar artık sona ermiştir (Menand, 2018). Yeni bir zamana girilmektedir ve bu girilen yeni zamanı, bazıları post-truth ile, bazılarıysa entropi ve çevresel bir krizle ilişkilendirmektedir. Bu noktada önümüzde uzanan radikal tikelciliğe karşılıya, insan deneyimi için evrensel bir projenin, ortak tarihsel bağlam içinde bir diyalogun olasılıkları için ısrarcı olmamız gerektiğine inanıyorum.

Kaynakça

Laclau, Ernesto (2007). *Emancipation(s)*, Londra: Verso.

Menand, Louis (2018). Francis Fukuyama Postpones the End of History, *New Yorker*. 23 Mart 2019 tarihinde <https://www.newyorker.com/magazine/2018/09/03/francis-fukuyama-postpones-the-end-of-history> adresinden alınmıştır.

Scott, Hamish (2015). Introduction: 'Early Modern' Europe and the Idea of Early Modernity. *The Oxford Handbook of Early Modern European History, 1350–1750*. Hamish Scott (Ed.). Oxford: Oxford University, 2-33.